

DAVLAT BUDJETIDAN BOSHQARUV XARAJATLARINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Agzamov Avazxon Talgatovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor, PhD
a.agzamov@tsue.uz

Malikova Dilrabo Muminovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali, dotsent, PhD
dilrabo7malikova@gmail.com

Xamrayev Alisherjon Nodirjonovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali, magistranti
alisherhamraev8@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetidan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishning joriy holati va uni takomillashtirish yo'llari tadqiq etilgan. 2021-2025-yillarda davlat organlari, sudlar, prokuratura va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini saqlash xarajatlarning dinamikasi, tarkibi va ijrosi tahlil qilingan. Haqiqiy xarajatlar tasdiqlangan ajratmalardan muntazam ravishda oshib ketgani hamda 2022-2023-yillardagi ma'muriy islohotga qaramay, ularning nominal hajmi davr mobaynida 2,1 baravar o'sgani aniqlangan. O'rta muddatli xarajat chegaralari, natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish, normativ xarajat standartlari, yil davomida qo'shimcha ajratmalarni cheklash va boshqaruvi organlari faoliyatining asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari tizimini o'z ichiga olgan chora-tadbirlar majmui taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Davlat budjeti, boshqaruvi xarajatlari, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, budjet ijrosi, natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish, o'rta muddatli xarajatlarni doirasi, ma'muriy islohot, davlat xarajatlari samaradorligi, budjet intizomi.

Abstract: The paper examines the current state and ways of improving the financing of administrative expenditures of public authorities from the State budget of the Republic of Uzbekistan. The dynamics, structure and execution of expenditures on the maintenance of state bodies, courts, prosecution and self-government institutions for 2021-2025 are analysed. It is found that actual expenditures systematically exceeded approved allocations, and their nominal volume grew 2.1 times over the period despite the administrative reform of 2022-2023. The paper proposes a set of measures, including medium-term expenditure ceilings, performance-based budgeting, normative cost standards, restriction of in-year additional allocations and a system of key performance indicators for administrative bodies.

Keywords: State budget, administrative expenditures, public administration bodies, budget execution, performance-based budgeting, medium-term expenditure framework, administrative reform, efficiency of public spending, fiscal discipline.

Абстрактный: В статье исследуются текущее состояние и пути совершенствования финансирования управленческих расходов органов государственной власти и управления из Государственного бюджета Республики Узбекистан. Проанализированы динамика, структура и исполнение расходов на содержание государственных органов, судов, прокуратуры и органов самоуправления граждан за 2021-2025 годы. Установлено, что фактические расходы систематически превышали утверждённые ассигнования, а их номинальный объём за период вырос в 2,1 раза, несмотря на административную реформу 2022-2023 годов. Предложен комплекс мер, включающий среднесрочные потолки расходов, бюджетирование, ориентированное на результат, нормативные стандарты затрат, ограничение дополнительных ассигнований в течение года и систему ключевых показателей эффективности органов управления.

Ключевые слова: Государственный бюджет, управленческие расходы, органы государственной власти и управления, исполнение бюджета, бюджетирование, ориентированное на результат, среднесрочная рамка расходов, административная реформа, эффективность государственных расходов, бюджетная дисциплина.

Kirish (Введение/Introduction).

Davlat boshqaruvi tizimining samaradorligi ko'p jihatdan uni moliyalashtirish mexanizmlarining oqilonaligi bilan belgilanadi. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini saqlash xarajatlari o'z-o'zidan jamiyatga bevosita moddiy ne'mat yaratmaydi, biroq qonunchilik, ijro hokimiyati, odil sudlov, soliq ma'muriyatchiligi va davlat xizmatlari ko'rsatish kabi barcha jamoat ne'matlarining yetkazib berilishi aynan shu xarajatlarni orqali ta'minlanadi. Shu bois boshqaruvi xarajatlarning hajmi va tarkibi davlat moliyasining samaradorligini baholashda muhim ko'rsatkich hisoblanadi [6, 13].

O'zbekistonda so'nggi yillarda davlat boshqaruvi tizimini ixchamlashtirish, uning xarajatlarni qisqartirish va "xalqqa xizmat qiluvchi davlat" tamoyilini qaror toptirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ixcham, professional va

samarali davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish vazifasi belgilangan [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-dekabrda PF-269-son Farmoni bilan respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari soni 61 tadan 28 taga, vazirliklar soni 25 tadan 21 taga qisqartirildi, ijro organlari shtatlarini 30 foizgacha optimallashtirish vazifasi qo'yildi [3].

Shunga qaramay, rasmiy budjet ma'lumotlari boshqaruvi xarajatlarning nominal hajmi barqaror o'sib borayotganini va, eng muhimi, haqiqiy ijro har yili qonun bilan tasdiqlangan ko'rsatkichlardan sezilarli darajada oshib ketayotganini ko'rsatmoqda. Bu holat budjet intizomi, budjet jarayonining shaffofligi va parlament nazorati samaradorligi bilan bog'liq muammolar mavjudligidan dalolat beradi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili (Literature Review/Обзор литературы)

Davlat boshqaruvi xarajatlarning iqtisodiy tabiati klassik davlat moliyasi nazariyasida keng yoritilgan. R. Masgreyv davlatning

taqsimlash, alokatsiya va barqarorlashtirish funksiyalarini ajratib ko'rsatib, boshqaruv xarajatlarini ushbu funksiyalarni amalga oshirishning zaruriy institutsional sharti sifatida talqin qiladi [6]. Bunda boshqaruv xarajatlarining optimal hajmi ular yordamida ko'rsatiladigan jamoat ne'matlarining ijtimoiy foydasi bilan solishtirilishi lozimligi ta'kidlanadi.

Byurokratiya iqtisodiyoti nazariyasi doirasida V. Niskanen davlat idoralari rahbarlari o'z budjetlarini maksimalashtirishga intilishini va natijada boshqaruv apparati xarajatlari ijtimoiy jihatdan optimal darajadan yuqori bo'lishini asoslab bergan [7]. Ushbu yondashuv xarajatlarning "smeta asoslangan" (inkremental) rejalashtirilishi sharoitida boshqaruv organlari xarajatlari natijalardan qat'i nazar o'sib borishini izohlaydi.

XX asrning 80-90-yillarida shakllangan "Yangi davlat menejmenti" (New Public Management) konsepsiyasi davlat sektoriga xususiy sektordagi boshqaruv usullarini – natijalar bo'yicha javobgarlik, raqobat, autsorsing va samaradorlik ko'rsatkichlarini joriy etishni taklif qildi. Ushbu konsepsiya asosida natijaga yo'naltirilgan (dasturiy) budjetlashtirish g'oyasi rivojlandi. A. Shik natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishni ajratmalarni resurslar emas, balki erishiladigan natijalar bilan bog'lash orqali boshqaruv mas'uliyatini oshirish vositasi deb hisoblaydi [8]. M. Robinson va J. Daymond esa rivojlanayotgan mamlakatlarda dasturiy budjetga o'tish bosqichma-bosqich, avvalo moliyaviy hisob va o'rta muddatli rejalashtirish asoslarini mustahkamlagan holda amalga oshirilishi kerakligini ta'kidlaydi [9, 10].

O'tish iqtisodiyoti mamlakatlarida davlat xarajatlarini boshqarish masalalari R. Allen va D. Tommazi tomonidan tizimli tahlil qilingan bo'lib, ular budjetning ishonchiligi – ya'ni tasdiqlangan ko'rsatkichlar va haqiqiy ijro o'rtasidagi farqning kichikligi – davlat moliyasini boshqarish sifatining asosiy mezon ekanini ko'rsatadi [11]. Xuddi shu mezon Davlat xarajatlari va moliyaviy hisobdorlik (PEFA) metodologiyasida ham birinchi ustun sifatida belgilangan: xarajatlarni tarkibi ijrosining tasdiqlangan budjetdan og'ishi eng yuqori (A) baho uchun 5 foizdan oshmasligi kerak, 15 foizdan ortiq og'ish esa eng past (D) baho bilan baholanadi [12]. Xalqaro valyuta jamg'armasining Fiskal shaffoflik kodeksi esa budjet ko'rsatkichlariga yil davomida kiritiladigan o'zgartirishlar qonun chiqaruvchi organ tomonidan tasdiqlanishini talab etadi [13].

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tadqiqotlari rivojlangan mamlakatlarda boshqaruv xarajatlarini cheklashning asosiy vositalari sifatida o'rta muddatli xarajat chegaralari (top-down budgeting), "spending review" – xarajatlarni muntazam qayta ko'rib chiqish hamda umumiy xizmat markazlari (shared services) amaliyotini ko'rsatadi [14]. Mahalliy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida ham ushbu masalalarning turli jihatlarini yoritilgan.

Z.A. Shomansurova O'zbekistonda o'rta muddatli budjet tizimiga o'tish makroiqtisodiy va fiskal barqarorlikni saqlashning zaruriy sharti ekanini asoslab, o'rta muddatli rejalashtirishda inflyatsiya omilini to'liqroq hisobga olish va budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi ustidan davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirishni taklif etadi [15]. M. Eshov va G. Samandarova budjet ochiqqligi va shaffofligini budjet islohotlarining natijasi sifatida tahlil qilib, "Ochiq budjet" portalining budjet ijrosi to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish va fuqarolarni budjet jarayoniga jalb etishdagi rolini ko'rsatib bergan [16].

V.Sh. Nuritdinova davlat moliyaviy nazorati organlari mustaqilligining cheklanganligi va nazorat funksiyalarining bir nechta tuzilmalar o'rtasida tarqoqligini asosiy muammolar sifatida qayd etib, nazorat organlari faoliyatini samaradorlik mezonlari asosida baholash va xalqaro ISSAI standartlarini joriy etishni tavsiya qiladi [17]. A.A. Ostionokulov va M.M. Inoyatov mahalliy budjet xarajatlarining daromadlarga nisbatan tezroq o'sib borayotganini ko'rsatib, g'aznachilik bo'linmalari orqali budjet mablag'larining to'g'ri va samarali sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish zarurligini asoslaydi [18]. A.K. Sharipov esa mahalliy budjetlarning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish qat'iy xarajat intizomisiz "yumshoq budjet cheklovlarini", kreditorlik qarzlari va noustuvor xarajatlarni xavfini yuzaga keltirishini, shuningdek, shartlarni

optimallashtirishdan tejalgan mablag'lardan intizomli foydalanish islohotlar samarasining muhim sharti ekanini ta'kidlaydi [19].

Shunga qaramay, mahalliy adabiyotlarda asosiy e'tibor budjet jarayoni islohotlari, budjet ochiqqligi va davlat moliyaviy nazoratiga qaratilgan bo'lib, respublika darajasidagi boshqaruv xarajatlarining ijro intizomi – qonun bilan tasdiqlangan ko'rsatkichlar va haqiqiy ijro o'rtasidagi tafovut – alohida tadqiqot obyekti sifatida yetarli o'rganilmagan. Ushbu bo'shliq mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы)

Tadqiqotda tizimli yondashuv, statistik va qiyosiy tahlil, dinamik qatorlar tahlili, nisbiy ko'rsatkichlar usuli, guruhlash hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Olingan natijalar (Results/Результаты)

Tahlilda "boshqaruv xarajatlari" deganda davlat budjetining "Davlat hokimiyati, boshqaruvi, adliya va prokuratura organlari", "Sudlar" hamda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va NNTlarni qo'llab-quvvatlash" bo'limlari xarajatlari yig'indisi tushunildi. Davlat budjeti to'g'risidagi qonunlar [4] va Iqtisodiyot va moliya vazirligining budjet ijrosi bo'yicha rasmiy ma'lumotlariga [5] ko'ra, 2022-yilda boshqaruv xarajatlari 10 461,7 mlrd so'mdan 13 655,1 mlrd so'mga, ya'ni 30,5 foizga o'sib, davlat budjeti xarajatlarining umumiy o'sish sur'atidan (25,7%) yuqori bo'lgan. Ularning asosiy qismi – 84,0 foizi davlat hokimiyati, boshqaruvi, adliya va prokuratura organlariga, 8,2 foizi – sudlarga, 7,8 foizi – fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va NNTlarni qo'llab-quvvatlashga to'g'ri kelgan [5]. Ushbu o'sish asosan ish haqi miqdorlarining oshirilishi va vazirlik hamda idoralar xodimlariga to'lanadigan qo'shimcha to'lovlardagi o'zgarishlar bilan izohlanadi [5]. Shuni ham ta'kidlash joizki, davlat budjeti xarajatlari tarkibida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarning ulushi 2021-yildagi 30,6 foizdan 2024-yilda 40,3 foizga yetgan, ya'ni 125,4 trln so'm.

Boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishning eng muhim muammosi – tasdiqlangan budjet ko'rsatkichlari va haqiqiy ijro o'rtasidagi sezilarli tafovut hamda xarajatlarning budjet va iqtisodiyotga yuklamasi 1-jadval va 1-rasmda keltirilgan.

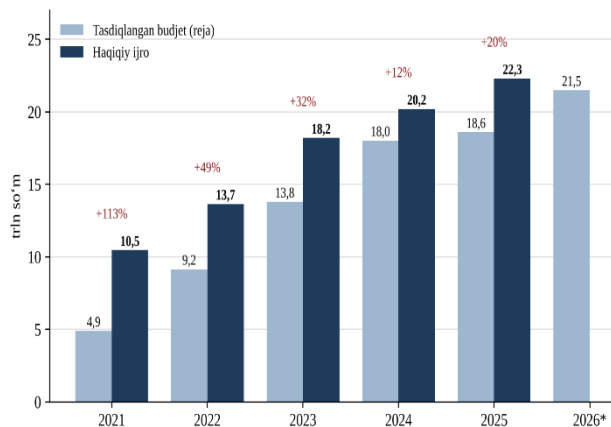
1-jadval

Boshqaruv xarajatlarining ijrosi va yuklamasi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Tasdiqlangan budjet (reja), trln so'mda	4,90	9,16	13,80	18,03	18,60	21,50
Haqiqiy ijro, trln so'mda	10,46	13,65	18,20	20,20	22,30	–
Rejadan og'ish, %da	+113,5	+49,0	+31,9	+12,0	+19,9	–
Haqiqiy ijroning o'sishi, %da	–	130,5	133,3	111,0	110,4	–
Davlat budjeti xarajatlari, trln so'mda	188,3	236,7	281,1	310,9	383,9	–
Nominal YalM, trln so'mda	738,4	888,3	1 066,6	1 454,6	1 849,7	–
Davlat budjeti xarajatlardagi ulushi, %da	5,56	5,77	6,47	6,50	5,81	–
YalMga nisbati, %da	1,42	1,54	1,71	1,39	1,21	–

Tahlil natijalari ko'rsatadiki, 2021-2025-yillarning birortasida ham boshqaruv xarajatlarining haqiqiy ijrosi tasdiqlangan hajm doirasida bo'lmagan. 2021-yilda haqiqiy xarajatlarni rejadan 2,1 baravar ko'p bo'lgan bo'lsa, keyingi yillarda og'ish qisqargan, biroq 2025-yilda yana 19,9 foizga (3,7 trln so'm) yetgan. Xalqaro PEFA mezonlariga ko'ra bunday og'ish darajasi budjetning ishonchiligi past ekanidan dalolat beradi [12]. Bundan tashqari, 2026-yil uchun belgilangan 21,5 trln so'mlik ajratma 2025-yildagi haqiqiy ijrodan 3,6 foizga kam bo'lib, bu rejalashtirishning haqiqiy ehtiyojlarni to'liq aks ettirmasligi va yil

davomida qo'shimcha ajratmalar ehtimoli saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

1-rasm. Boshqaruv xarajatlarining tasdiqlangan hajmi va haqiqiy ijrosi, trln so'm

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2021-2025-yillarda boshqaruv xarajatlari 2,1 baravar oshgan, ularning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 20,8 foizni tashkil etib, Davlat budjeti xarajatlarining o'rtacha yillik o'sish sur'atidan yuqori bo'lgan. Natijada boshqaruv xarajatlarining budget xarajatlari ulushi 2021-yildagi 5,56 foizdan 2024-yilda 6,50 foizgacha ko'tarilgan va faqat 2025-yilda budget xarajatlarining jadal o'sishi hisobiga 5,81 foizgacha pasaygan. Shu bilan birga, nominal YaIMning tez o'sishi tufayli boshqaruv xarajatlarining YaIMga nisbati 2023-yildagi 1,71 foizdan 2025-yilda 1,21 foizgacha kamaygan.

Diqqatga sazovor jihat shundaki, ma'muriy islohot kuchga kirgan 2023-yilda boshqaruv xarajatlari kutilganidek qisqarish o'lmiga 33,3 foizga o'sgan. Islohotdan keyingi baholarga ko'ra 2023-yil uchun 12,44 trln so'm xarajat kutilgan bo'lsa-da, haqiqiy ijro bu ko'rsatkichdan sezilarli darajada oshgan; adliya, sud va prokuratura tizimidagi shtatlar 16,5 mingdan 12,7 mingtaga qisqargan bir paytda davlat organlari soni 308 tadan 310 taga ko'paygan. Bu shtatlarni qisqartirish o'z-o'zidan xarajatlarning kamayishiga olib kelmasligini, chunki bo'shagan mablag'lar qolgan xodimlarning ish haqi va rag'batlantirish to'lovlariga yo'naltirilishini ko'rsatadi. Darhaqiqat, PF-269-son Farmonda ham optimallashtirish natijasida tejalgan mablag'lar boshqaruv xodimlariga qo'shimcha ustamarlar to'lashga yo'naltirilishi nazarda tutilgan [3]. A.K. Sharipov ham tejalgan mablag'lardan intizomli foydalanilmasa, optimallashtirish kutilgan fiskal samarani bermasligini qayd etadi [21].

Tahlil (Analysis and Discussion/Анализ)

O'zbekistondagi boshqaruv xarajatlari darajasini xalqaro amaliyot bilan solishtirish uchun Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining funksional tasnif (COFOG) bo'yicha ma'lumotlaridan foydalanildi. Qiyoslashda COFOG metodologiyasidagi "Umumiy davlat xizmatlari" bo'limi davlat qarzigacha xizmat ko'rsatish, fundamental tadqiqotlar va tashqi iqtisodiy yordamni ham o'z ichiga olishini hisobga olish zarur; shu bois O'zbekiston ko'rsatkichlari bilan eng yaqin taqqoslanadigan kichik bo'lim "Ijro va qonun chiqaruvchi organlar, moliya-fiskal va tashqi ishlar" hisoblanadi. Eurostat ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda ushbu kichik bo'lim xarajatlari Yevropa Ittifoqida o'rtacha YaIMning 1,9 foizini tashkil etgan; eng yuqori ko'rsatkich Vengriyada (3,5%), Slovakiyada (3,0%), Portugaliya va Ruminiyada (2,9%), eng past ko'rsatkich esa Irlandiyada (1,0%) qayd etilgan [25]. O'zbekistonda bu ko'rsatkich 2023-yilda 1,71 foizni, 2025-yilda 1,21 foizni tashkil etgan (1-jadval).

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda boshqaruv xarajatlarining YaIMga nisbati Yevropa Ittifoqi o'rtacha ko'rsatkichidan past va eng tejamonkor mamlakatlar darajasiga yaqin. Biroq bu natijani ehtiyotkorlik bilan talqin qilish lozim. Birinchidan, O'zbekistonda davlat sektori va umumiy budget xarajatlarining YaIMga nisbati Yevropa mamlakatlariga qaraganda ancha past (2024-yilda Davlat budjeti xarajatlari YaIMning 21,4 foizini tashkil etgan). Ikkinchidan, ko'rsatkichning 2023-2025-yillardagi pasayishi asosan boshqaruv

xarajatlarining qisqarishi emas, balki nominal YaIMning jadal o'sishi va 2024-yildagi qayta hisoblash bilan bog'liq. Demak, asosiy muammo boshqaruv xarajatlarining mutlaq darajasida emas, balki ularni rejalashtirish va ijro etish intizomida hamda xarajatlar va natijalar o'rtasidagi bog'liqlikning yo'qligida namoyon bo'lmoqda.

O'tkazilgan tahlil asosida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishdagi quyidagi tizimli muammolar aniqlandi:

- *budget ishonchiligidagi pastligi*: boshqaruv xarajatlari besh yil davomida muntazam ravishda tasdiqlangan hajmdan 12-113 foizga oshib ketgan, qo'shimcha ajratmalar asosan yil davomida ijro etuvchi hokimiyat qarorlari bilan amalga oshirilgan;

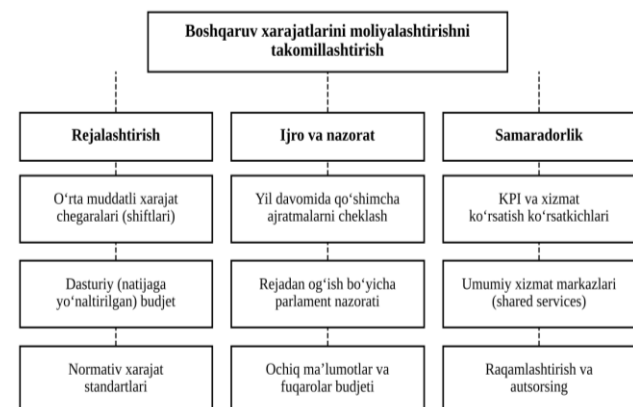
- *inkremental (smetali) rejalashtirish*: boshqaruv organlari ajratmalari o'tgan yil darajasi va shtat jadvaliga asoslanib belgilanadi, ular erishiladigan natijalar va ko'rsatiladigan xizmatlar hajmi bilan bog'lanmagan;

- *ma'muriy islohotning moliyaviy samarasining cheklanganligi*: shtatlarni qisqartirishdan tejalgan mablag'lar qolgan xodimlarning daromadlariga yo'naltirilishi natijasida umumiy xarajatlar kamaymagan;

- *xarajatlarni baholash uchun normativ bazaning yo'qligi*: bir xodimga to'g'ri keladigan xarajat, ko'rsatilgan bir davlat xizmati qiymati kabi ko'rsatkichlar tizimli hisoblanmaydi va e'lon qilinmaydi;

- *axborot shaffofligining yetarli emasligi*: boshqaruv xarajatlarining idoralar kesimidagi ijrosi va reja-ijro farqlarining sabablari bo'yicha batafsil ma'lumotlar ochiq e'lon qilinmaydi.

Aniqlangan muammolarni hal etish uchun boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirishning uch yo'nalishdan iborat kompleks modeli taklif etiladi (2-rasm).

2-rasm. Davlat budgetidan boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'nalishlari

Rejalashtirish bosqichida boshqaruv xarajatlari uchun o'rta muddatli (3 yillik) qat'iy chegaralar (shiftlar) joriy etilishi, ularning o'sish sur'ati esa, masalan, nominal YaIM o'sish sur'atidan yoki inflyatsiya darajasidan oshmasligi qonun bilan belgilanishi maqsadga muvofiq. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga a'zo mamlakatlar tajribasi "yuqoridan pastga" budgetlashtirish xarajatlarni jilovlashda samarali ekanini ko'rsatadi. Shu bilan birga, boshqaruv organlari uchun dasturiy budget tuzilmasi joriy etilib, har bir ajratma aniq faoliyat natijalari bilan bog'lanishi, bir xodim va bir davlat xizmatiga to'g'ri keladigan normativ xarajat standartlari ishlab chiqilishi lozim.

Ijro va nazorat bosqichida boshqaruv xarajatlari yil davomida qo'shimcha ajratmalar faqat Oliy Majlis palatalarining roziligi bilan va qat'iy belgilangan chegaradan (masalan, tasdiqlangan hajmning 5 foizi) oshmagan holda amalga oshirilishi tartibini o'rnatish tavsiya etiladi. Bu Davlat xarajatlari va moliyaviy hisobdorlik (PEFA) va Xalqaro valyuta jamg'armasi Fiskal shaffoflik kodeksi talablariga muvofiq keladi [12, 13]. Hisob palatasi tomonidan boshqaruv xarajatlari ijrosining yillik samaradorlik auditori o'tkazilishi va natijalari ochiq e'lon qilinishi, "Fuqarolar uchun budget"da reja va ijro o'rtasidagi farqlar sabablari bilan birga ko'rsatilishi lozim.

Samaradorlik bosqichida davlat organlari faoliyatini baholashning asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) tizimi joriy etilishi va

moliyalashtirish hajmi qisman ushbu ko'rsatkichlarga bog'lanishi zarur (2-jadval).

2-jadval

Boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirish samaradorligini baholashning taklif etilayotgan ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Hisoblash usuli	Mo'ljal (chegaraviy) qiymat
Budjet ishonchligi	Haqiqiy tasdiqlangan og'ishi, %	5 foizdan oshmasligi
Boshqaruv xarajatlari yuklamasi	Boshqaruv xarajatlari / Davlat budjeti xarajatlari, %	Pasayish tendensiyasi
Xarajatlar o'sish nisbati	Boshqaruv xarajatlari o'sishi / nominal YaIM o'sishi	1,0 birlikdan oshmasligi
Bir xodimga xarajat	Organ xarajatlari / shtat birliklari soni	Normativ standart doirasida
Bir davlat xizmati qiymati	Xizmat ko'rsatish xarajatlari / ko'rsatilgan xizmatlar soni	Yildan-yilga pasayish
Raqamlashtirish darajasi	Elektron ko'rsatilgan xizmatlar / jami xizmatlar, %	O'sish tendensiyasi
Natijaga erishish darajasi	Erishilgan KPI / rejalashtirilgan KPI, %	90 foizdan yuqori

Buxgalteriya hisobi, kadrlar, IT-xizmatlari va xaridlar kabi qo'llab-quvvatlovchi funksiyalarni umumiy xizmat markazlariga birlashtirish, davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish hamda ayrim yordamchi funksiyalarni outsorsingga berish orqali boshqaruv xarajatlarini tizimli ravishda kamaytirish mumkin.

Taklif etilayotgan ko'rsatkichlar tizimi boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni smetali yondashuvdan natijaga yo'naltirilgan yondashuvga bosqichma-bosqich o'tkazish, budjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligini oshirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish imkonini beradi. Ko'rsatkichlar yillik budjet hujjatlari bilan birga e'lon qilinishi va Oliy Majlisga taqdim etiladigan budjet ijrosi to'g'risidagi hisobotga kiritilishi maqsadga muvofiq.

Maqola bo'yicha xulosa va takliflar (Conclusions/Zaklyucheniye)

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, 2021-2025-yillarda Davlat budjetidan boshqaruv xarajatlari 10,46 trln so'mdan 22,3 trln so'mgacha, ya'ni 2,1 baravar oshgan; ularning o'rtacha yillik o'sish sur'ati (20,8%) budjet xarajatlarning umumiy o'sish sur'atidan yuqori bo'lgan. 2022-2023-yillardagi ma'muriy islohot vazirlik va idoralar sonini sezilarli

qisqartirgan bo'lsa-da, boshqaruv xarajatlarning umumiy hajmiga kutilgan pasaytiruvchi ta'sir ko'rsatmagan.

Ikkinchidan, boshqaruv xarajatlarni moliyalashtirishning asosiy muammosi – budjet ishonchligining pastligidir: haqiqiy ijro har yili tasdiqlangan ko'rsatkichlardan 12-113 foizga oshib ketgan. Bu Oliy Majlis tomonidan tasdiqlanadigan budjetning boshqaruv xarajatlarni cheklash vositasi sifatidagi rolini susaytiradi.

Uchinchidan, boshqaruv xarajatlarning YaIMga nisbati (2025-yilda 1,21%) Yevropa Ittifoqi o'rtacha ko'rsatkichidan past bo'lsa-da, bu holat asosan nominal YaIMning tez o'sishi bilan izohlanadi va xarajatlar samaradorligining yuqoriligini anglatmaydi.

Boshqaruv xarajatlarni moliyalashtirishni takomillashtirish maqsadida quyidagilar taklif etiladi:

- Budjet kodeksiga [2] boshqaruv xarajatlari uchun o'rta muddatli qat'iy chegaralar va ularning o'sish sur'atini nominal YaIM o'sishi bilan bog'lovchi fiskal qoida kiritish;

- boshqaruv xarajatlarga yil davomida qo'shimcha ajratmalarni tasdiqlangan hajmning 5 foizi bilan cheklash, undan ortig'ini faqat parlament roziligi bilan amalga oshirish;

- davlat organlari uchun dasturiy budjetlashtirish va bir xodim hamda bir davlat xizmatiga to'g'ri keladigan normativ xarajat standartlarini joriy etish;

- 2-jadvalda keltirilgan samaradorlik ko'rsatkichlari tizimini budjet hujjatlari tarkibiga kiritish va ularni har yili e'lon qilish;

- shtatlarni optimallashtirishdan tejalgan mablag'larning kamida yarmini boshqaruv organlari budjetidan chiqarib, ijtimoiy va investitsion xarajatlarga yo'naltirish mexanizmini yaratish;

- qo'llab-quvvatlovchi funksiyalarni umumiy xizmat markazlariga birlashtirish va davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish orqali boshqaruv xarajatlarni tizimli qisqartirish.

Xulosa qilib aytganda, boshqaruv xarajatlarni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish faqat shtatlarni qisqartirish bilan cheklanib qolmasligi, balki budjet jarayonining barcha bosqichlarini – rejalashtirish, ijro, nazorat va samaradorlikni baholashni qamrab olishi lozim. Bu davlat moliyasining barqarorligini mustahkamlash, budjet mablag'larini ijtimoiy va investitsion ustuvorliklarga qayta taqsimlash hamda davlat boshqaruviga bo'lgan jamoatchilik ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Literatury/References):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>.
2. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. 2013-yil 26-dekabr, O'RQ-360-son. <https://lex.uz/docs/2304138>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-dekabrda PF-269-son "Yangi O'zbekistonning ma'muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/6324798>.
4. O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 25-dekabrda O'RQ-886-son "2024-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/uz/docs/-6707765>.
5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Fuqarolar uchun budjet: 2022-yil ijrosi. – Toshkent, 2023. https://api.mf.uz/media/filestore/ИБ_2022_uz_comp.pdf.
6. Musgrave R.A. The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy. – New York: McGraw-Hill, 1959. – 628 p.
7. Niskanen W.A. Bureaucracy and Representative Government. – Chicago: Aldine-Atherton, 1971. – 241 p.
8. Schick A. The Performance State: Reflections on an Idea Whose Time Has Come but Whose Implementation Has Not // OECD Journal on Budgeting. – 2003. – Vol. 3, No. 2. – P. 71–103.
9. Robinson M. (ed.) Performance Budgeting: Linking Funding and Results. – Washington, DC: IMF; Palgrave Macmillan, 2007. – 528 p.
10. Diamond J. From Program to Performance Budgeting: The Challenge for Emerging Market Economies. IMF Working Paper WP/03/169. – Washington, DC: IMF, 2003.
11. Allen R., Tommasi D. (eds.) Managing Public Expenditure: A Reference Book for Transition Countries. – Paris: OECD/SIGMA, 2001. – 516 p.
12. PEFA Secretariat. Framework for Assessing Public Financial Management. – Washington, DC: PEFA, 2016. <https://www.pefa.org>.
13. International Monetary Fund. The Fiscal Transparency Code. – Washington, DC: IMF, 2019. <https://www.imf.org/external/np/fad/trans/Code2019.pdf>.
14. OECD. Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries 2019. – Paris: OECD Publishing, 2019. <https://doi.org/10.1787/9789264307957-en>.
15. Shomansurova Z.A. The need and importance of the transition to the medium-term budget system in Uzbekistan // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2019. – № 3. – B. 315–323.

16. Eshov M., Samandarova G. To the question of openness and transparency of the budget of the Republic of Uzbekistan // E3S Web of Conferences. – 2023. – Vol. 402. – Art. 08010. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340208010>.
17. Nuritdinova V.Sh. Davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish masalalari // Moliyaviy texnologiyalar. – 2023. – 2-jild, 1-son. – B. 6–16.
18. Ostonokulov A.A., Inoyatov M.M. Mahalliy byudjet xarajatlari nazorati jarayoni // Moliyaviy texnologiyalar. – 2023. – 3-jild, 2-son. – B. 177–188.
19. Sharipov A.K. Tax revenue redistribution, hard budget constraints and local fiscal stability in Uzbekistan // Innovation Science and Technology. – 2026. – Vol. 2, No. 3. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19425439>.